

АПРИЛСКИЯТ ДУХ НА СЪВРЕМЕННАТА БЪЛГАРСКА ЛИТЕРАТУРА

Вече тридесет години всяко завоевание на творците от националния културен фронт е дълбоко свързано с атмосферата на трудово дръзновение и интелектуално напрежение, което придава неповторимост на Априлския социалистически делник. Периодът на култа към личността със своите методи на ръководство бе задръжка за развитието на духовните сили на народа ни, грубо нарушение на ленинските норми и в областта на културата, но това състояние в нашия културен живот бе прекъснато с Априлския пленум. Колективното съзнание на Партията — този висш, съвършен организъм, възплъщение на най-хубавото, акумулирано в родовата памет, на висшите добродетели на класата-победителка в историческия двубой с епохата — мъдро ръководи нашето общество, предлага революционни открития за същността на съвременния свят и стимулира социалната активност на съвременника. Няма съмнение, че писателите като сплотен отряд от комунисти-ленинци, не само възприеха градивността на априлската партийна линия, но и с гражданска доблест, с комунистическа честност и непримиримост, с художествена проникателност допринесоха много за обогатяването и задълбочаването на тази непрекъснато обновяваща се „харта“ за национално развитие.

В своята знаменателна реч пред отчетно-изборното събрание на Съюза на българските писатели (8 април 1958 г.) другарят Тодор Живков каза: „Повече между народа, по-близо до живота — ето какво е необходимо сега най-много на нашата творческа интелигенция, на нашите писатели, художници и композитори.“

Тези думи най-синтезирано и ярко разкриват дълбоко демократичната същност на априлската партийна културна политика, в тях се съдържа най-значимата истина на социалистическото изкуство — неговият народностен характер, неговата неразривна връзка с животрептящите проблеми на съвременето.

Още с първите си решителни дела след Априлския пленум Българската комунистическа партия доказа, че мъдро и зряло ще отстоява и защитава генералната линия на нашето развитие по пътя на социализма. Големите задачи се разглеждаха в тяхната диалектическа взаимовръзка, за развитието на производителните сили на страната се мислеше също така отговорно, както и за проблемите на селското стопанство, на културното строителство. Целта беше пределно ясна — да се задоволяват все по-пълно потребностите на хората. В центъра на всички планове, на всички решения беше той, съвременният човек. И именно това внимание, тази непоколебима комунистическа вяра в изключителните възможности на личността е навярно най-великото завоевание, което постигна априлският дух. Другарят Живков последователно

и твърдо отстояваше убеждението си, че резервите от творческа активност и самониициатива на народа са практически безкрайни, че развитието на социалистическа културна революция е „неразделна част от революционното устройство на обществото“.

В размаха, с който Партията успешно разреши и най-трудните обществени проблеми, в зрелостта, с която тя успяваше да съчетае приемствеността с новаторството, в непримиримостта ѝ към грешките по времето на култа, в изключителното ѝ умение да използва като свое най-силно оръжие гравивната критика социалистическите творци откриваха за себе си вдъхновяващ пример, който ги задължаваше и вдъхновяваше, който ги окриляше в търсенето на стойностни творчески открития. Всичко това доведе до небивал творчески кипнеж. В незабравимите следаприлски дни, както каза един критик, „дори въздухът беше талантлив“.

Не бива да смятаме, че за всички творци преходът към разкрепостяване на художественото съзнание премина безконфликтно. Идейното и политическото укрепване на писателските редици беше продължителен и нелек процес. Върху мнозина тегнеше инерцията на догматичното мислене, други пък решиха, че е дошло времето на „реализма без брегове“, появили се отделни плахи опити за злонамерено критикарство, което се целеше в самите устои на комунистическата идейност. И тук Партията доказва, че отлично разбира същностните задачи на ръководната си роля. Тя даде да се разбере, че са ѝ органично чужди грубото администриране и дребнавата опека, но че ще хвърли всички сили, за да се разгърнат най-цялостно инициативите на творците и на техните творчески съюзи, че последователно ще отстоява правилната политическа и идейна насоченост на литературата и изкуството.

Ленинското разбиране за партийността на изкуството е основен принцип, без съобразяването с който следването на априлската линия би се превърнало в нищо незначеща фраза. „Партийността не е монопол само на комуниста — каза другарят Живков. — Не е ли факт, че редица наши безпартийни писатели създадоха големи и вълнуващи произведения, които се отличават с високи художествени достойнства и ярка партийност именно защото стоят на партийните позиции в изкуството, защото вървят с партията? Затова безусловно правилно е изявлението, че който иска да бъде с народа, той винаги ще бъде с партията, и който здраво стои на позициите на партията, той винаги ще бъде с народа“ (из цитирания по-горе доклад).

В тези думи е скрит изключително дълбок смисъл — те са истинска програма за развитие на литературата и изкуството, за изясняване на големите задачи, поставени пред българските творци на словото от самия живот. Априлският пленум означаваше начало на качествено нов период в организацията на всички сфери на социалистическата общност. Но творците на това „начало“ отлично съзнаваха, че гравивните им усилия не започват от нищото, че въпреки допуснатите в предходния етап грешки именно в това драматично време бе осигурена победата на социализма в българското село, именно тогава бяха положени основите на индустриализацията на страната. Отричането на порочните методи на работа и ръководство по същество означаваше защита на всичко голямо, непреходно, което социализмът донесе в народния живот, означаваше непоколебима вярност към ленинските принципи и норми на държавен и партийен живот. Отнесени в областта на културата, тези ярки постановки отвеждаха творците към въпросите за наследството, за смисъла на приемствеността. От една страна, предстоеше огромна работа за усвояване на вложената в класиката безценна мъдрост, за осмисляне на великото и трайното в националната и световната художествена традиция. От друга страна, предстоеше борба на живот и смърт с реакционните тенденции в изкуството,

с гъвкавите форми на идеологическата диверсия в един все по-динамичен и все по-противоречив свят — свят на могъщи идеологически сблъсъци. Партийната позиция недвусмислено воюваше срещу всички опити да се обяви изкуството за надкласово явление, да се отрича необходимостта от класова яснота на художествените идеи.

Много важно в онзи период беше да се използва градивно всичко положително в националния художествен опит, да се следва неотклонно връзката с постиженията на голямото пролетарско изкуство. За българската литература времето непосредствено след Девети септември бе богато със значими събития. Сляпото робуване на мъртвородените теории за „безпроблемната проза“, на опростителството и приспособленчеството се оказа приемливо предимно за посредствените таланти. Големите национални творци бързо откриха пътя на обновлението. Младата социалистическа литература у нас беше с преддеветосептемврийския опит на творци като Людмил Стоянов, Георги Караславов, Младен Исаев, Никола Фурнаджиев, Орлин Василев и други. Започна един-естествен процес за осмисляне на социалните катаклизми, за епическо проникване в драматизма на националната съдба. Димитър Димов, Димитър Талев, Георги Караславов, Емилиян Станев замисляха и въпреки всички трудности осъществяваха своите мащабни творби. Още с първите си стъпки социалистическият реализъм в българската литература блестящо демонстрира, че ще води безмилостна борба за възпитание на читателския вкус, че не просто ще отразява социалните процеси, а и пряко ще им въздейства, че не само ще следва, но и ще подготвя общественото развитие.

Най-пряк резултат от променената атмосфера след Априлския пленум беше избухването на поетичните таланти. И тук трябва да кажем, че за тяхна чест „старите“ български поети първи дадоха тон за новаторския поетичен ритъм, в който личността изповядваше клетвено съзнание за своята пораснала отговорност пред обществото, пред родината и пред света. Ярکو явление на онези години беше бригадирската поезия, както и творческото съзряване на трагико-оптимистичния талант на Пеню Пенев. Грешат онези съвременни литературни историци, които разделят рязко етапите в литературното ни развитие. Духът на Априлския пленум роди не само априлското поетическо поколение — този дух живееше в света на българската литература още преди 1956 г., защото гласът на партийната принципност, на ленинската революционна дързост не може да бъде заглушен. „Априлските“ поети бяха децата на новото време, но тежестта и честта на промените бяха преди това заслуга на предходните творчески поколения, на големите национални учители по художествено слово. Няма да грешим, ако кажем че идеите, на Април са идеи на Смирненски и Вапцаров, че те са закърмени с безсмъртното Ботево и Вазово творческо дело, че това са идеи, завещани от Благоев и Димитров.

Българското социалистическо общество се нуждаеше и се бореше за свое изкуство, за своя литература — и то успя да създаде такива творци, които най-точно и с вдъхновение осмислиха неговите светли възделения. И както в социалния живот проблемите на развитието придобиваха все повече сложност, както в партийните решения все повече преобладаваха безкомпромисният критичен тон, интелектуалното вглеждане в комплекса от животрептящи задачи, така и в литературата съвременният герой все повече се превръщаше в личност конфликтна и многообемна. Поколенията писатели, които бяха изпитали възторга и страданията от историческите промени, нямаха право да крият или да украсяват истината. Зрелостта на революционното мислене означаваше осъзнаване на сложното триединство от минало—настояще—бъдеще, което трябва да се реализира в индивидуалното съзнание, за да се докаже на

дело безперспективността на онези „пътища за никъде“, които дебатат немислите да градят разрушители и антиисторически мислещите хора. Не беше достатъчно да се създават образи—еталони за нравствена и социална активност — тези образи трябваше здраво да се вградят в социалната структура на обществения живот, за да се почувствуват читателите като неразривна част от нея, необходима и естествена част, рожба на определен животелен социален климат.

За резултатите от превръщането на априлския дух в главен идеен и художествен стимулатор за българските писатели може да се говори и конкретно. Могат да се изреждат творби и творци, да се припомнят главните тенденции в тематичните търсения на поети, белетристи, драматурзи, критици, да се споменат онези форми на организационен живот, които превърнаха Съюза на българските писатели в непревземаем бастион на комунистическата правда. Но всичко това може лесно да се намери както в отчетните доклади на съюза, така и в многобройните критически изследвания върху новата българска литература.

В същината на априлския дух има нещо много характерно, нещо, което гарантира непреходната му значимост. Това е онази комунистическа откровеност, отхвърляща самоуспокоението и нарцистичното любуване от успехите, това е невероятната партийна искреност, търсеща в кръвната връзка между революционно-демократичните и класово-пролетарските традиции основата за нови и нови завоевания. В партийните документи задълбоченият анализ на успехите винаги върви ръка за ръка с безкомпромисното разкриване на допуснатите слабости, както и на комплексните причини за едни или други тревожни явления в различните обществени сфери. Така се е подхождало винаги и към проблемите на културния фронт, към анализа на постиженията и недостатъците в полето на съвременната българска литература. Разбира се, мерило за успехите винаги са били онези произведения, които доказват, че в социалистическата литература се е появил нов, необходим на всички нас герой. Това е самият творец-комунист — наблюдателят, който със зорко око съзира социалните промени, анализаторът, който успява да разкрие съвкупността от причини, породили едно или друго явление, прогностикът, който ще предвиди трайността, степента на социална значимост на тези явления и възможността за тяхната продължителност в бъдещето, художникът, който притежава таланта да оживи своите философски размисли, да превърне сложния процес на самопознанието в творба с огромно интелектуално и емоционално въздействие, в културно събитие с трайно значение в обществения и културния живот на нацията, на многонационалната общност, на човечеството. Но появата на този герой не означава, че той трайно и завинаги крачи в нашите редици — срещите с него тук и там в нашия днешен ден, необходимостта от още по-решителното му присъствие определят максимализма на изискванията ни.

Априлският пленум ни възпита в непримиримост към „златната среда“, към сивите, измислени книги, в които не можеш да мернеш дори силуета на твореца (ако не го събераш с претенциозната му маска). Не само стилът, а преди всичко естеството на конфликтите определя величината на творческата личност в социалистическото изкуство. Затова в речта си пред XVI отчетно-изборна конференция на столичната организация на Димитровския комунистически младежки съюз (14 март 1969 г.), след като изтъкна „неоценимия принос в културната съкровищница на нашия народ“ на художествената интелигенция, другарят Живков отдели особено внимание на някои симптоматични „непреодолими слабости“. В словото му бяха казани сурови думи за празната „фразеология“, за необходимостта да се прилагат „достатъчно пос-

ледователно и докрай класово-партийни критерии, когато се оценяват художествените факти, явления и тенденции“. Ръководителят на БКП посочи пораженията, които нанася „сивият поток“. Но неговата основна мисъл, основна тревога беше, че големият талант не бива да се принася в жертва на преходните литературни моди, че „изкуството на големите мисли и чувства, на големите идеи“ трябва да черпи творчески сокове от „чувствата и мислите на своите съвременници“, от „тенденциите на общественото развитие“. Неслучайно огромната отговорност лягаше върху плещите на критиката. Другарят Живков удивително точно формулира нейната роля: „Критиката винаги е била и ще бъде — до построяването на безкласовото комунистическо общество — инструмент на борбата, която се води между класите, за идейно-политическото ръководство на литературата и изкуството.“ Такава формулировка е насочена не само към литературните или художествените критици, тя визира всички творци. Това е израз на ленинското разбиране за „партийността в литературата“, творчески развито в условията на нашия национален живот.

Градивна критика е могъщо оръжие на партията и израз на висше съзнание за същността на социалистическата демокрация е изискването този априлски критичен тон да присъствува във всички сфери на съвременния делник, да бъде ръководно начало при осмислянето на културната политика. То дава възможност за „пълноценна изява на знанията и творческите способности на тружениците на социализма“.

Неслучайно другарят Живков произнесе тази своя реч пред българските младежи. Той всъщност разкри пред тях без заобикалки сериозните проблеми, които им предстои да решават. Паметни ще останат думите му за младите литературни творци, които тогава правеха първите си стъпки на полето на творчеството. В отношението на партията към младите ще открием закономерност, неотделима от духа на априлското мислене. Хората, които поведоха страната ни по Априлския път, съчетаваха комунистическата зрелост, калеността в борбата с дръзнението на младостта. И те останаха млади не само в мечтите си, но и в конкретния си подход към разнородните обществени явления. Българската комунистическа партия не допусна в редовете си остри конфликти между поколенията, защото тя винаги доказваше на дело вярата си в младите, в онези, които идват на смяна. Но тя винаги е проявявала и „майчинска суровост“ към младежите, поставяла е на изпитание издръжливостта и убежденията им. Пътят на априлското поетическо поколение е ярък пример за проявено мъжество в битката за утвърждаване на новото, това е път на смели идеалисти, които не се побояха да прегърнат Вапцаровия избор, да отстоят докрай своето право на глас в обществения и културния живот. Макар и с повече противоречия (естествени при все по-сложните проблеми, с които се сблъскваше нашето общество), творческите поколения след тях също навлизаха уверено в литературата, също се сражаваха яростно и принципино за тържеството на идеите, с които бяха закърмени. В началото на седемдесетте години в българския литературен живот вече си даваха среща творци-ветерани с истински синове и дъщери на социалистическата действителност и между тях съществуваха не противоборство, а благородно съревнование, тъй като в градежа на новото общество рамо до рамо не щадяха силите си бащи и деца.

Когато говорим за Априлския дух, ние винаги ще си даваме сметка, какво дължим на великата ленинска партия, на съветската страна, която неизменно е била наша здрава опора, наш неугасим пътеводен знак. Братската дружба със съветския народ и с народите от социалистическата общност, подкрепата за всички прогресивни сили по света, активното участие при решаването на

най-острите международни проблеми и най-вече последователната борба за мир — такава е действената външнополитическа програма на партията, израз на най-съкровенията желания на народа, на задълбочено познаване на глобалните проблеми, надвиснали над съвременното човечество. По авторитетните международни форуми непрекъснато расте значението на българската позиция. Милиони хора по цялата планета вече свързват името на нашата страна и с образа на една крехка, но непреклонима жена, самата тя дъщеря на Априлското обновление. Людмила Живкова бе еманация на творческия априлски дух, тя горя с искрата на партийната правда и ни завеща да мислим за нея като за огън. Нейните крилати идеи за бъдещето на националната култура, за възпитаването на всеотранно развити личности са дръзко новаторски, но в същото време това са идеи, породени от априлската атмосфера.

Българската комунистическа партия винаги се е вдъхновявала и е черпела опит и практически знания от съветския опит. Но след Април 1956 г. отношенията между братските партии бяха издигнати на нова висота. Същото се отнася и до връзките между съветската и българската литература. Жадно поглъщаха нашите творци идеите на класиците на социалистическия реализъм в съветската литература. Поколения творци-комунисти отраснаха с великата правда на Горки и Шолохов, на Маяковски и Твардовски. И днес съветските творци на словото са глашатаи на комунистическата идейност, и днес в стиховете и в прозата им кипи стихията на голямата правда. Висш израз на априлската творческа мъдрост е стремежът на българските писатели да бъдат равностойни в благородното съревнование за завоюване на читателското доверие — съревнование, в което те участвуват активно заедно с колегите и другарите си от Съветския съюз и от останалите социалистически страни. Изследователите на съвременната литература все по-често разсъждават върху общите проблеми, характерни за социалистическите литератури, върху все по-майсторското взаимопроникване между националните и интернационалните мотиви в големите произведения на нашето време. Ние гордо можем да кажем, че поети като Георги Джагаров, Любомир Левчев, Димитър Методиев, Павел Матев, белетристи като Павел Вежинов, Андрей Гуляшки, Богомил Райнов, Йордан Радичков са не само български, че техните книги — израз на неугасимия априлски дух, на чистия комунистически порив — са нужни и близки за все повече и повече читатели от социалистическата общност, от големия свят. Българската книга днес е търсена и превеждана по всички континенти и нейни всеотдайни посланици са именно съвременните български писатели, интересът към създаденото от тях породи у чужденците внимание и към пропуснатото от българското класическо наследство.

Такова завоевание не бива да се подценява, като се има предвид в какъв свят живеем, пред какви страшни опасности е изправено съвременното човечество. Във времето на небивало жестока идеологическа борба, когато България и другите социалистически страни са обект на нечувани хули, когато „ястребите“ на империализма гордо провъзгласяват „кръстоносен поход“ срещу комунизма, нашите писатели не забравят своята историческа отговорност пред епохата и пред потомците. Те не се боят с отворени очи да проникват през вековните пластове от натрупаното социално страдание, за да извадят върху белия лист надеждата, която идва от светлината на вековете, да я извадят пречистена и особено умъдрена от силата на страданието, да извадят вечното, което е крепяло народната свая и което е побеждавало болката, да извадят обичта. Те се стремят към хуманна творческа позиция. Такава може да бъде само позицията на убедените комунисти, на творците, които притежават вълшебно зрение за глобалните проблеми на човечеството, за оздравителната правда, която неотклонно ни води по пътя към мечтаното бъдеще.

До такива прозрения се достига трудно и естествено не всички успяват да се сразят с илюзиите. Но ако отделният човек може да сгреша, то колективът, големият обществен механизъм няма право на грешки. Затова цялото наше общество твърдо стои зад проверения, изпитан в кървави битки априлски курс на Българската комунистическа партия. Построяването на развитото социалистическо общество е нашата днешна задача, в която са вложени творческите усилия на милионите българи. Решаването на тази задача над задачите е единствената гаранция за нашето оцеляване, за нашето благосъстояние. И в предния отряд на строителите вървят българските писатели. Духът на времето безжалостно отсява жалбите на изоставащите, разпилява амбициите за лична власт и слава, априлският вятър е попътен само за истинските народни творци, които не се боят да изгорят във величавата битка за социалистическа хуманност, за комунистическо братство и за вечен мир на планетата Земя!

„Литературна мисъл“